

รูปแบบการวางผังและ ความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัย ของสวนชนบทผู้ไท

Planning Patterns and Relationships with the Way of Life in Phu Tai Vernacular Gardens

อานัติ วัฒนเสก และ กุลศรี สุริยเดชสกุล
Anat Watanesk and Kunlasri Suriyadetsakun

บทคัดย่อ

สวนชนบทเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ทั้งในระบบนิเวศทางกายภาพ และในระบบนิเวศทางวัฒนธรรม ที่มีบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่น่าสนใจ จากการวิจัยพบว่าขอบเขตพื้นที่สวนชนบทนั้นมีความเคลื่อนไหวและยืดหยุ่นสูง ทั้งในระดับของพื้นที่ส่วนบุคคลจนกระทั่งถึงในระดับของพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านแม้ว่าลักษณะของสวนชนบทรวมถึงวัฒนธรรมในการใช้สอยสวนชนบทนั้นเรียบง่าย และเป็นพื้นฐานส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ทั่วไป แต่สวนชนบทนั้นก็กลับมีประเด็นที่น่าสนใจศึกษาอยู่อีกมากมาย

สวนชนบทนั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างสมดุลทางสภาพแวดล้อมให้แก่หมู่บ้าน ให้ความรู้สึกใน มิติของความเป็นคนและสังคมโดยผ่านสัมพันธ์ภาพระหว่างวิถีการดำเนินชีวิต ของชาวบ้านกับสวน ซึ่งแง่มุมต่างๆ เหล่านี้แม้จะเป็นองค์ประกอบเล็กน้อยไม่โดดเด่น แต่ทว่ามีนัยยะสำคัญอย่างยิ่งเพราะสวนชนบทนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีความเป็นชุมชน

แต่อย่างไรก็ดีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมรวมถึงสภาพแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้สวนชนบทเริ่มลดบทบาทลงไป ถูกกลืนจนเกือบ ตีค่าว่าเป็นบริเวณที่รกร้างเปล่าประโยชน์ปัญหาเหล่านี้จะได้รับการปรับปรุงแก้ไขทั้งทางด้านทิศทางการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองในปัจจุบัน ตลอดจนการปลูกจิตสำนึกแก่ชุมชนให้รักและหวงแหนสวนชนบทส่วนในแง่ของการศึกษาและวิจัยควรที่จะขยายขอบเขตการศึกษาในเรื่องเหล่านี้ให้ครอบคลุมและลึกซึ้งเพื่อให้สวนชนบทได้กลับมามีบทบาทสำคัญต่อหมู่บ้านหรือชุมชนอย่างที่ได้เคยเป็นมาในอดีต

Abstract

The vernacular garden is an integral aspect of the physical and cultural ecology of the Phu Tai community and it influences the village way of life and social relationships. This research finds that the boundaries and areas of vernacular gardens are exceptionally fluid and flexible, which applies to areas ranging from the private garden to the community public space. Even though the physical aspect of the vernacular garden and its fundamental usage seem simple, several aspects of it deserve further study.

The vernacular garden is important to the overall environmental balance of the village. It relates the sense of individuals and society through the relationship of the peoples' way of life and the usage of the vernacular garden. Though these aspects may seem insubstantial, the implications are significant since it is part of what keeps a community together.

Social and environmental changes and the shift in the locals' way of life are the cause of the decline of the vernacular garden, which has become neglected and undervalued. These problems could be alleviated through sustainable community development and by restoring a sense of conscience and pride to the community. As for research and development, various aspects should be covered further through in-depth studies so that the role of the vernacular garden can be revived as part of community livelihood.

1. บทนำ

โดยปกติในการวิจัยทางด้านสถาปัตยกรรมจะทำการศึกษาค้นคว้าประกอบต่างๆ โดยแยกศึกษาเฉพาะตัวเรือน เฉพาะสวน หรือพืชพรรณ สวนชนบทมักถูกละเลยในการศึกษา และขาดความเป็นระเบียบตามแนวคิดทางสากล และมักถูกมองว่าขาดหลักการและแบบแผน ขาดการพิจารณาถึงองค์ประกอบโดยรวมและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละองค์ประกอบ รวมทั้งสภาพแวดล้อมของชุมชนหรือสังคมนั้น โดยเฉพาะชุมชนในชนบท สวนชนบทมีความสำคัญในการดำรงชีพ และในแง่ทัศนคติความเชื่อเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งทั้งนี้อาจนับรวมถึง สวนสวนครัว ลานบ้าน อาณาบริเวณขอบเขตของตัวเรือน ทางเดินเชื่อมระหว่างบ้านพื้นที่ใช้สอย ต่างๆ ในระดับแนวราบพื้นดิน ตลอดจนลักษณะและสภาพของสวนชุมชนสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชุมชนเหล่านั้น ได้เป็นอย่างดี

รูปแบบของการวางผังและความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยในลักษณะที่เชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมปัจจุบันนั้นสามารถอธิบายถึงสวนชนบทในแง่มุมที่หลากหลายทั้งในเชิงการใช้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมและการวางผัง รวมทั้งแง่มุมทางด้านสังคมที่นอกเหนือจากทางกายภาพของลักษณะบริเวณสวนและพืชพันธุ์ที่มีการปลูกดูแล ประเด็นเรื่องมิติทางการรับรู้ขอบเขต การครอบครองพื้นที่ สิทธิในการใช้พื้นที่หรือสวน ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพื้นที่สาธารณะหรือส่วนตัว อำนาจต่อรองในเชิงสังคมของเจ้าของพื้นที่และผู้เกี่ยวข้อง และการเชื่อมต่อของพื้นที่เรือนกับเครือข่ายการใช้งานเชื่อมต่อทางสังคม แง่มุมต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญต่อความเข้าใจโครงสร้าง และความเปลี่ยนแปลงของชุมชน เพราะแสดงถึงวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับภาพรวมและระดับย่อยของชุมชนชาวผู้ไท

การศึกษาสวนไทยซึ่งเชื่อมโยงกับงานสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตมีค่อนข้างน้อย เอกสารที่เกี่ยวข้องจึงเป็นเพียงข้อมูลพื้นฐานที่ต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับงานวิจัย เช่น เอกสารทางภูมิสถาปัตย์ “สวนไทย” ของ ไชยแสง สุชะวัฒนะ

(2539) เป็นการศึกษาที่ได้จากหลักฐานทางเอกสาร และมุ่งเน้นศึกษาในส่วนของสวนประดับในวัฒนธรรมหลวง ซึ่งไม่ใช่อ้างอิงกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหรืองาน “ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” ของ ยศ สันตสมบัติ (2540) แม้ว่าจะเป็นงานที่สำคัญในเรื่องความสัมพันธ์ของระบบนิเวศกับภูมิปัญญา แต่ก็เน้นเนื้อหาวิเคราะห์การเกษตรกรรม ซึ่งยังไม่ได้อ้างอิงเข้ากับผังหมู่บ้านและตัวสถาปัตยกรรม ซึ่งมีความสำคัญที่จะชี้ให้เห็นถึงการใช้สอย และความสัมพันธ์กับกิจกรรมการดำรงชีวิตของชาวบ้านและหมู่บ้าน

ดังนั้นลักษณะวิธีการวิจัยสวนชนบทจึงใช้วิธีการสุ่มเลือกตัวอย่างจากหมู่บ้านชุมชนผู้ไท โดยเลือกครอบคลุมทั้งเรือนรูปแบบเก่าและรูปแบบใหม่ โดยเรือนเหล่านี้มีขนาดและลักษณะพื้นที่รอบตัวเรือนแตกต่างกันไป ในการศึกษาสวนชนบทนั้นจะศึกษาใน 2 ส่วนใหญ่ๆ คือการศึกษาทางกายภาพและสังคม ซึ่งการศึกษาทั้ง 2 ส่วนนี้จะมีความเกี่ยวโยงกันในลักษณะทางกายภาพของสวนชนบทเป็นการศึกษาเรื่องลักษณะของสวนชนบทในด้านของสัดส่วน-ความสูงของต้นไม้เมื่อเปรียบเทียบกับตัวบ้าน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์กับการใช้ที่ว่างและพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ของสวนกับสัดส่วนต้นไม้ทั้งในเรื่องของความสวยงาม การได้รับลม และการให้ร่มเงากับพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ลักษณะการปลูกและการใช้งานของสวนชนบทที่แตกต่างกันในพื้นที่ใช้สอยที่ต่างกัน ทั้งในส่วนของบริเวณบ้านและบนเรือน การเชื่อมต่อของลานและกลุ่มบ้านกับสวนชนบท ความสัมพันธ์ของสวนกับการครอบครองพื้นที่ที่มีผลต่อลักษณะกิจกรรมต่างๆ ของเจ้าของเรือนและเพื่อนบ้านในเชิงสังคม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทางกายภาพและสังคมที่มีต่อสวนชนบท อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามความเจริญภายในชุมชน

2. รูปแบบการวางผังและความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัย

2.1 รูปแบบทางกายภาพของสวนผู้ไท

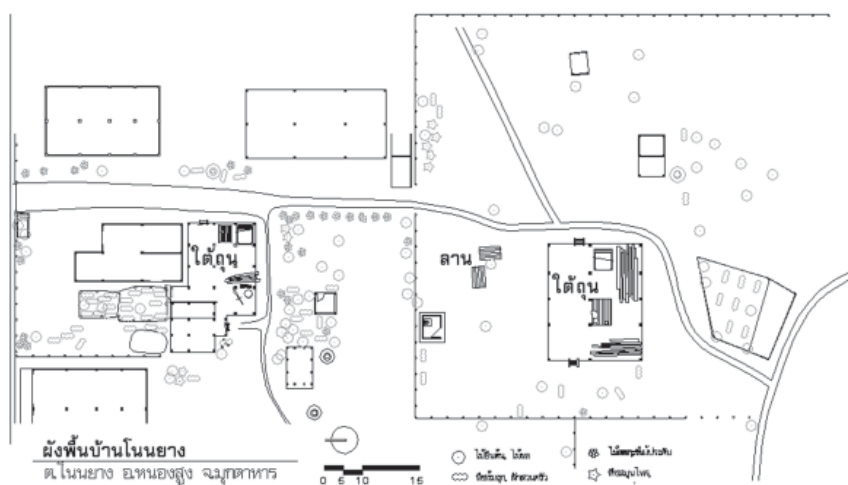
2.1.1 ลักษณะทางกายภาพของสวนชนบท

สวนชนบทผู้ไทนั้นไม่มีรูปแบบ (Pattern) ที่แน่ชัด อีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าสวนชนบทผู้ไทมีรูปแบบที่ไม่เป็นแบบแผน (Informal Pattern)

แตกต่างจากแนวคิดและระบบการจัดการของสวนชนชาติอื่น ที่มีการพัฒนารูปแบบชัดเจนเพื่อสนองความต้องการทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สวนจีน สวนญี่ปุ่น สวนอิสลาม หรือสวนของประเทศในทวีปยุโรป ซึ่งมักเป็นสวนที่เน้นในเรื่องของการออกแบบและการประดับประดา เพื่อส่งเสริมตัวสถาปัตยกรรมและบริเวณพื้นที่นั้นๆ หรือเสริมสร้างบรรยากาศมากกว่าที่จะเน้นประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน อย่างเช่น สวนชนบท นอกจากนี้สวนชนบทยังมีการปรับเปลี่ยนภูมิประเทศ (Topography) เดิมน้อยมาก แต่มุ่งประโยชน์ใช้สอยทั้งในแง่การเลือกใช้พืชพันธุ์ และการใช้พื้นที่เป็นหลัก พืชที่เลือกใช้มักให้ประโยชน์มากกว่าเป็นเพียงเพื่อการประดับ การปลูกไม่เน้นการจัดแต่งทรงพุ่มมักปล่อยให้เติบโตตามทรงพุ่มตามธรรมชาติของพืชนั้นๆ บางบริเวณปล่อยให้พืชขึ้นรกโดยไม่ถางทิ้ง การเลือกพื้นที่ปลูกใช้การพิจารณาความเหมาะสมในการสนองประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักเช่น ใช้สอยง่าย ใกล้ครัวซึ่งเป็นพื้นที่ใช้งาน มีการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมตามความจำเป็นในการเติบโต ของพืชชนิดนั้นๆ เป็นหลัก เช่น พืชที่ชอบน้ำจะปลูกในบริเวณใกล้ห้องน้ำหรือลาน ชักล้างซึ่งเป็นพื้นที่ รับน้ำจากการใช้ในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 1 แสดงพื้นที่ลานดินอัดแน่นใช้สำหรับกิจกรรมเอนกประสงค์ ที่บ้านค้อน้อย อ.กุดบาก จ.สกลนคร

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างทางสัญจรกับลักษณะของสวน ที่บ้านโนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

สำหรับการใช้พืชที่ให้ประโยชน์ด้านอื่นจะปลูกพืชในบริเวณตำแหน่งที่ต้องการการใช้สอยนั้นๆ เช่น ปลูกต้นไม้ทรงพุ่มและพืชคลุมดินในบริเวณที่ติดกับถนนเพื่อกันฝุ่นและเสียง พืชที่ให้ร่มเงาปลูกตามบริเวณที่โล่ง แต่มักไม่ปลูกไม้ใหญ่ ติดบ้าน เพื่อสะดวกต่อการดูแลตัดแต่งกิ่งและป้องกันกิ่ง ไข หรือผลตกใส่เรือน

ในส่วนพื้นที่ที่ต้องการใช้เป็นพื้นที่โล่งกว้างจะมีการจัดการดูแลเป็นลานกว้าง ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ซึ่งอาจปล่อยเป็นลานดินอัดแน่นหรือลานหญ้า

(ภาพที่ 1) ขณะที่พื้นที่ที่ไม่มีการใช้งานมากนักก็จะปล่อยให้ต้นไม้ขึ้น จึงพบเห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่ระหว่างความเรียบ (ลานหรือทางสัญจร) กับความรก (กลุ่มต้นไม้) ในบางครั้งทางสัญจรเป็นตัวกำหนดพื้นที่ของสวน ขณะที่บางกรณีตัวสวนเองอาจกลับ เป็นตัวกำหนดแนวทางสัญจรในหมู่บ้าน (ภาพที่ 2) ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ในหมู่บ้านที่เกิดประโยชน์สูงสุด

2.1.2 การปลูกและการใช้งานของสวนชนบท

ประเภทต้นไม้กับลักษณะการปลูกในพื้นที่เรือนต่างๆ แสดงให้เห็นว่าสวนผู้ไทนั้นไม่มีรูปแบบการปลูกที่เป็นระเบียบที่ชัดเจนทั้งจากการศึกษาเรือนรูปแบบเก่าและรูปแบบใหม่ (ภาพที่ 3) แต่ก็สามารถจำแนกต้นไม้ประเภทต่างๆ ตามลักษณะการปลูกได้ดังนี้

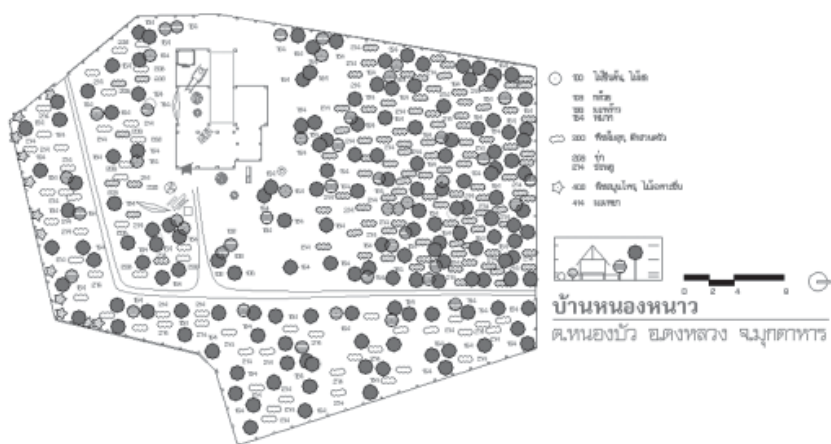
- **ประเภทไม้ยืนต้น-ไม้ผล** มีลักษณะการปลูกแบบกระจายตัวทั่วบริเวณ ทั้งในส่วนหน้าบ้านและหลังบ้าน โดยที่ส่วนใหญ่ปลูกไว้เพื่อให้ร่มเงาแก่ตัวลานและ ตัวเรือน

- **ประเภทพืชคลุมดิน-พืชผักสวนครัว** มีลักษณะการปลูกแบบเป็นกลุ่มโดยการไถ้รั้วไม้หรือรั้วตาข่ายกันเพื่อป้องกันสัตว์เข้าไปทำลายผลผลิตหรือใช้เป็นแนวรั้วเพื่อกันเขตและรักษาหน้าดินไว้ ส่วนใหญ่จะปลูกไว้ที่บริเวณหลังบ้านหรือบนชานมน(ชานซักล้าง) เป็นหลัก

- **ประเภทไม้ดอกไม้ประดับ** นิยมปลูกที่บริเวณหน้าบ้านเป็นหลัก โดยเฉพาะบริเวณริมรั้วหน้าบ้าน หรือบริเวณบันไดทางขึ้นบ้านส่วนใหญ่มีลักษณะการปลูกเป็นกลุ่มก้อนเป็นแนวเพื่อการประดับตกแต่งให้สวยงาม

- **ประเภทสมุนไพรพื้นบ้าน** นิยมปลูกบริเวณด้านหลังบ้านทั้งในลักษณะการกระจายตัวแบบเป็นกลุ่มหรือเป็นแนวรั้วบ้าน

พืชพันธุ์ส่วนใหญ่ที่ปลูกในสวนชนบทใช้ประโยชน์ในแง่การบริโภคเป็นหลัก หากปลูกเกินความจำเป็น จะมีการแบ่งปันให้เพื่อนบ้านคนอื่นๆ แต่ไม่พบครัวเรือนที่คิดจะปลูกผักสวนครัวไว้เพื่อขายพืชผักที่ปลูกในสวนนั้นส่วนใหญ่จะเป็นผักทั่วไปที่ใช้ประกอบการปรุงอาหาร นอกเหนือจากข้าวเหนียวที่เป็นพืชและ

(ก)

(ข)

ภาพที่ 3 ผังพื้นตัวอย่างสวนชนบท (ก) บ้านรุ่นเก่า และ (ข) บ้านรุ่นใหม่
ที่บ้านหนองหว้า ต.หนองบัว จ.มุกดาหาร

ภาพที่ 4 ผังพื้นที่ตัวอย่างสวนชนบท แสดงการปลูกผักสวนครัวบนชานชาลาล้างชั้นบนที่บ้านค้อใหญ่ ต.กุดหว้า อ.กุดบาก จ.สกลนคร

ภาพที่ 5 แสดงการนำฟืนมาใช้เป็นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

ภาพที่ 6 แสดงการนำพืชมาใช้ทำเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 7 แสดงการใช้ไม้ดอกไม้ประดับในงานพิธีที่บ้านหนองยาง ต.คำชะโนดน้อย อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

อาหารหลัก ซึ่งปลูกจากที่นาเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและการค้าขาย การใช้ประโยชน์จากพืช พบว่าพืชหลายชนิดให้ประโยชน์ในหลายด้าน เช่น เป็นประโยชน์ทั้งสำหรับการบริโภค และเป็นยาสมุนไพรที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคและบำรุงสุขภาพ บางชนิดที่กินได้ และมีลำต้นเป็นพุ่มหรือลำต้นสูงใหญ่ (ภาพที่ 3) สามารถนำมาใช้เป็นแนวแบ่งเขต หรือรั้วได้ เช่น ขนุน ลำไย และ มะขาม นอกจากนี้ส่วนต่างๆ ของพืชยังสามารถ นำมาใช้เป็นส่วนของโครงสร้างอาคาร และประดิษฐ์เป็นสิ่งของใช้สอยทั่วไปได้เช่น ลำต้นใช้ทำเครื่องใช้หรือรั้ว (ภาพที่ 5) สานเป็นสาดหรือฝาดหนัง ใบใช้มุงหลังคาหรือสานเป็นของใช้ เป็นต้น

ไม้ประดับนั้นพบได้น้อยมากเมื่อเทียบกับพืชพันธุ์ลักษณะอื่น มักจะเป็นการเลือกปลูกเพื่อเสริมความงามและสุนทรียภาพของตัวบ้านและบริเวณโดยรอบ เอื้อประโยชน์ต่อเจ้าของเรือนในด้านความเป็นมงคลตามความเชื่อ หรือเพื่อใช้ประกอบในงานพิธีต่างๆ ไม้ดอกไม้ประดับที่พบส่วนใหญ่เป็นต้นจำปา (ลั่นทม) ทั้งสีขาวและสีแดง ซึ่งจะใช้ในงานพิธีเช่น งานหมอลอย (ภาพที่ 7) เป็นต้น แต่ในบางครั้งชาวบ้านก็ใช้ไม้ประดับที่มีประโยชน์ในแง่บริโภคหรือเป็นยา ส่วนไม้

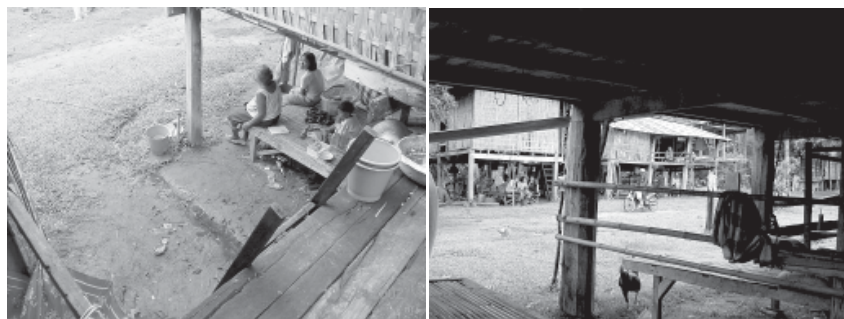
ระดับ ขนาดเล็กที่เลือกปลูกจะเป็นตามสมัยนิยมของสังคมและมักไม่ใช้ไม้พื้นถิ่นของพื้นที่ เช่น โป๊ยเซียน และชาสีทอง (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 แสดงการปลูกไม้ประดับขนาดเล็กไว้หน้าบ้าน ที่บ้านกลาง อ.กุดบาก จ.สกลนคร

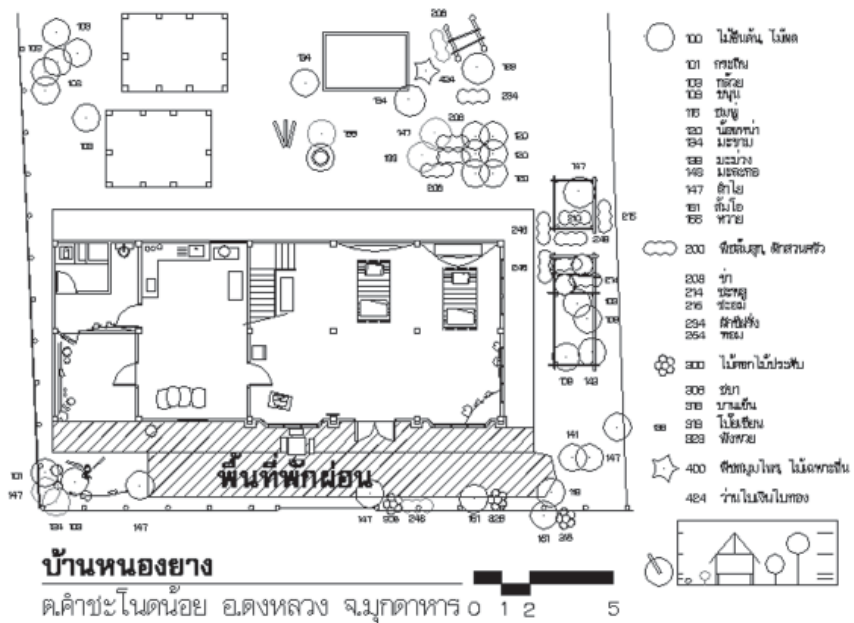
2.1.3. การเชื่อมต่อของลานและกลุ่มบ้าน กับสวนชนบท

กรณีเรือนรูปแบบเดิมนั้น กลุ่มบ้านและลานที่พบทั่วไปส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นถนนดินหรือดินลูกรังเชื่อมต่อกันโดยไม่มีการกั้นขอบเขตด้วยรั้วหน้าบ้าน แต่อย่างไร ในบางตำแหน่งอาจใช้ต้นไม้ใหญ่เป็นตัวกำหนดขอบเขตของบ้าน พื้นที่ของบ้านทั่วไปนั้นสามารถเชื่อมต่อไปยังบ้านหลังอื่นหรือกลุ่มบ้านกลุ่มอื่นได้ ในบางส่วนอาจมีการกั้นรั้วสำหรับพื้นที่ของพืชสวนครัว เพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยไม่ให้เข้าไปรบกวน ลักษณะของลานหน้าบ้านและใต้ถุนส่วนใหญ่จะใช้เป็นพื้นที่ทำงาน และนั่งเล่นที่มีการเปิดที่โล่งเชื่อมต่อกับถนนทางเข้าจากหน้าบ้าน (ภาพที่ 9) ส่วนด้านหลัง จะเป็นส่วนเก็บของและพื้นที่ซึ่งมักเชื่อมต่อไปจนถึงสวนครัวในกลุ่มบ้าน บางกรณีมีลานลักษณะที่ซ้อนทับกับทางเดินที่เป็นดิน แต่มีการกั้นรั้วของกลุ่มบ้านด้วยไม้ไผ่ด้านข้างบ้าน และมีการปลูกต้นไม้ตามแนวขอบรั้วเพื่อช่วยปิดกั้นภายในลานบ้าน ให้มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ลักษณะการเชื่อมต่อของลานกับกลุ่มเรือนนั้น มีการเชื่อมต่อกันตั้งแต่ส่วนลานหน้าบ้านทะลุไปยังส่วนของลานหลังบ้าน ในขณะเดียวกัน ตัวลานเองยังมีการซ้อนทับกับทางเดินใต้ถุนบ้านที่สามารถทะลุ

ภาพที่ 9 การใช้พื้นที่ได่ถุ่นเชื่อมต่อกับลาน และกลุ่มเรือนที่บ้านโนนยาง ด.โนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

ผ่านไปยังสวนครัวหลังบ้านและลานอีกส่วนหนึ่งได้ ในลักษณะดังกล่าว สวนจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ในการเชื่อมต่อทั้งทางกายภาพและการรับรู้โดยการมองเห็น ด้วยเช่นกัน รวมทั้งทำให้เกิดการปิดล้อมลานบางส่วนให้เกิดเป็นลานที่มีขอบเขตที่ชัดเจนมากขึ้น

ภาพที่ 10 ลานหน้าบ้านใช้เป็นจุดพักผ่อนของบ้านรุ่นใหม่ ที่บ้านหนองยาง อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

ส่วนในกรณีของเรือนรูปแบบใหม่พบว่าไม่มีการเชื่อมต่อกับลานระหว่างกลุ่มบ้านมีเพียงทางเดินเชื่อมที่เป็นดินเท่านั้นลักษณะการเดินเชื่อมต่อกะจัดกระจาย ลานหน้าบ้านมีความชัดเจนในแง่ที่เป็นจุดพักผ่อนและอาจเนื่องด้วยบ้านรูปแบบใหม่ ส่วนใหญ่ไม่ได้ถุนบ้านจึงต้องใช้พื้นที่ลานหน้าบ้านแทน ทำให้การเคลื่อนไหวของ

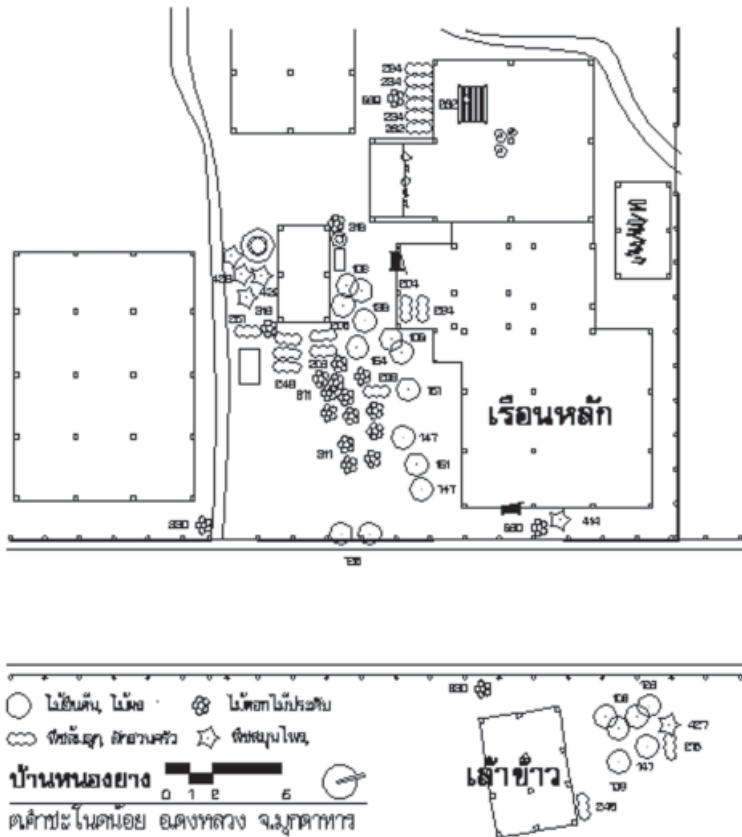
พื้นที่จากลานสู่พื้นที่โล่งส่วนอื่นๆ มีน้อย สำหรับการกันขอบเขต บริเวณบ้านรูปแบบใหม่นั้นยังคงใช้แนวต้นไม้และสวนครัวที่มีรั้วไม้กันเป็นตัวกำหนด ขอบเขตบ้าน (ภาพที่ 10) แต่ก็ยังมีบางหลังที่เริ่มจะใช้รั้วลวดหนามในการกันพื้นที่บางส่วน

2.2 รูปแบบทางสังคมของสวนผู้ไท

2.2.1 ความสัมพันธ์ของสวนกับการครอบครองพื้นที่

หากพิจารณาในระดับพื้นล่าง (Ground Level) ที่เป็นบริเวณบ้านลานและทางเดินของทั้งหมู่บ้าน จะพบว่าการเชื่อมต่อถึงกันหมด หากไม่ใช่ทางกายภาพ (Physical Linkage) ก็เป็นทางสายตา (Visual linkage) สวนชนบทถือเป็นองค์ประกอบหลักของพื้นที่ระดับพื้นล่างของหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนที่สำคัญ สามารถใช้และร่วมกันดูแลครอบครองเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ของชุมชนชาวผู้ไท ดังนั้นความสัมพันธ์ในชุมชนจึงมีความแข็งแกร่งและเหนียวแน่นกว่าความสัมพันธ์ของชุมชนในเมืองที่มีขอบเขตครอบครองแยกกันโดยชัดเจน

ชาวชนบทผู้ไทมีทัศนคติด้านการครอบครองพื้นที่ค่อนข้างแตกต่างจากวิถีคิดของชาวเมืองซึ่งรับแนวความคิดมาจากทางตะวันตก โดยอาจเป็นผลจากทางด้านการศึกษาและความเจริญของสังคมปัจจุบัน แนวความคิดในเรื่องพื้นที่ของชาวเมืองนั้นมุ่งเน้นเรื่องขอบเขตแดน (Boundary) การกำหนดขอบเขตแดนให้ชัดเจนถือเป็นการครอบครองกรรมสิทธิ์อย่างสมบูรณ์ ในขณะที่แนวความคิดของชาวผู้ไทจะคำนึงถึงการครอบครองพื้นที่ในรูปแบบที่ค่อนข้างยืดหยุ่นและมีการรับรู้และครอบครองพื้นที่ในแง่การใช้งานมากกว่า ซึ่งแนวความคิดนี้ยังคงมีเหลืออยู่ในชุมชนของชาวผู้ไท ตัวอย่างที่เห็นได้เช่น กลุ่มบ้านในหมู่บ้านหนองยาง แม้ว่าตัวเรือนหลักแยกอยู่กับเล้าข้าวซึ่งถูกตัดขาดจากถนนสาธารณะอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาของหมู่บ้าน แต่เจ้าของพื้นที่ยังคงรับรู้การครอบครองพื้นที่ของตนและยังคงมีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง โดยถือว่าถนนเป็นส่วนหนึ่งของลานบ้าน (ภาพที่ 11) ในบางกรณีของหมู่บ้านโนนยางพบว่ายังคงมีการใช้ห้องส้วมซึ่งอยู่อีกด้านหนึ่งของถนนสาธารณะซึ่งเป็นบริเวณของเจ้าของบ้านอื่น แม้ว่าจากการรับรู้เบื้องต้นตามแนวคิดขอบเขตนิยามแบบชุมชนเมืองจะถือว่าเป็นส่วนในอาณาบริเวณของบ้านอื่น

ภาพที่ 11 อิทธิพลจากถนนคอนกรีตที่เป็นตัวกั้นส่วนเรือนหลักออกจากส่วนเล้าข้าวที่บ้านหนองยาง ต.คำชะโนดน้อย อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

นอกจากนี้การใช้พื้นที่ที่ไม่ติดกันทางกายภาพหรืออยู่ห่างกันมากๆ เช่น ระหว่างบ้านกับท้องนาหรือป่าที่ชาวบ้านใช้ก็เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อมโยงของการครอบครองพื้นที่ในแง่ความรู้สึกและการใช้งานจริงที่ไม่ใช่ทางกายภาพ แต่อย่างไรก็ดีวัฒนธรรมในการแบ่งเขตแดนพื้นที่เริ่มส่งอิทธิพลต่อวิถีคิดของชาวผู้ไทในเชิงการครอบครองและรับรู้พื้นที่ ปรากฏการณ์ที่เป็นแรงผลักดันแนวคิดเรื่องขอบเขตที่เห็นได้ชัดคือการพัฒนาชนบทของรัฐบาลซึ่งมุ่งเน้นในเรื่องของการทำถนน คอนกรีตในลักษณะผังที่ตีเป็นตารางในหมู่บ้าน เพื่อแสดงออกถึงบรรทัดฐานในการวัดความเจริญของหมู่บ้าน โดยไม่ได้มีการทำการสำรวจวิเคราะห์ การแบ่งพื้นที่และการใช้งานพื้นที่เดิม และเมื่อวิถีคิดเรื่องขอบเขตพื้นที่ของชาวผู้ไทเริ่มเปลี่ยนไป การประสานสัมพันธ์ทางกายภาพของพื้นที่และความเชื่อมโยงทางสังคมก็เปลี่ยนไปเช่นกัน

ในชุมชนผู้ไทแต่เดิมพื้นที่ทั้งหมดในชุมชนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Space) หรือพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Space) แม้ในพื้นที่ที่เป็นส่วนตัว (Private Space) นั้น ยังคงมีความเป็นสาธารณะอยู่หลายๆ กล่าวคือ ผู้อื่นสามารถเข้ามาใช้ได้แม้กระทั่งชั้นบนของเรือน แต่ทั้งนี้การมีสิทธิในการเข้าถึงในบางพื้นที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชื่อมโยงของบุคคลกับเจ้าเรือนทางสังคม ความเกี่ยวข้องทางเครือญาติหรือโอกาสเฉพาะในบางกรณี บริเวณที่นับเป็นส่วนตัวจริงๆ จะเป็นห้องนอนและห้องฝักรับบุง สำหรับบ้านที่ส่วนนอนไม่ได้กำหนดฟังก์ชันการกำหนด พื้นที่ส่วนตัวจะใช้เพียงเขตมุ้งหรือฉากกั้นเป็นตัวกำหนด แต่ก็ยังเป็นเพียงการกำหนดขอบเขตพื้นที่ชั่วคราวเมื่อตื่นนอนแล้วเก็บมุ้งพื้นที่ส่วนตัวนั้นจะหายไป

2.2.2 การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทางกายภาพและสังคมที่มีต่อชนบท

ในเชิงสังคมการใช้พื้นที่ส่วนมีบทบาทอย่างสูงในการแสดงถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคม รวมถึงการกำหนดสถานะและบทบาททางสังคมของคนในชุมชน หากพิจารณาโดยใช้ส่วนชนบทเป็นตัวตั้งจะพบถึงมิติเชิงซ้อนของการใช้

พื้นที่ ความสัมพันธ์ทางสังคมอาจแสดงออกมาทางการใช้หรือการให้สิทธิ์ในการใช้พื้นที่และพืชในบริเวณนั้น โดยที่ลำดับขั้นของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต่างกันจะปรากฏในการใช้พื้นที่ที่ต่างกันของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้อง การให้คนอื่นหยิบยืมใช้พืชผักในสวนของตัวเองเป็นการสร้างบุญคุณและสานความสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งชาวผู้ไทจะให้ความสำคัญกับคนในครัวเรือนก่อนเป็นอันดับแรก ตามด้วยเครือญาติเป็นอันดับสอง จากนั้นคือเพื่อน และคนอื่นๆ ทั่วไปเป็นอันดับสุดท้าย นอกจากนี้ยังรวมถึงการะจำยอมในการที่ให้อื่นผ่านพื้นที่ของตนได้ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นภายในชุมชน

แต่อย่างไรก็ตามสถานภาพสวนชนบทในปัจจุบันเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยมีผลมาจากหลายสาเหตุด้วยกันสาเหตุหลักนั้นน่าจะมาจากวิถีชีวิตของชาวผู้ไทที่เริ่มเปลี่ยนไป ชาวบ้านเริ่มห่างจากการดำรงชีพโดยอาศัยการเกษตรกรรมมีบางส่วนเริ่มเข้าไปทำงานในเมืองหรือในอำเภอ หลังเลิกงานกลับบ้านตอนเย็นจึงซื้อกับข้าวปรุงสำเร็จจากในเมืองมา การปรุงอาหารที่บ้านก็เริ่มน้อยลง ความจำเป็นในการอาศัยสวนในบ้านและเวลาในการดูแลสวนจึงน้อยลง ปล่อยให้สวนและบริเวณรอบเรือนรกร้างรายได้จากอาชีพด้านเกษตรกรรมน้อยลงทำให้สามารถดำรงชีพได้โดยอาศัยการเกษตรน้อยลงเช่นกัน หลายกรณีศึกษาให้ความเห็นว่าไม่คุ้มค่าแรงและเวลา

ศักยภาพและความสามารถของชาวบ้านในการเดินทางสัญจรเพิ่มขึ้น ถือเป็นปัจจัยอีกอย่างที่มีผลต่อสวนชนบท ถนนของรัฐเพิ่มความสะดวกรวดเร็วในการเดินทาง และชาวบ้านมีทางเลือกในลักษณะของการสัญจรเพิ่มมากขึ้นหลายครัวเรือนมีรถยนต์หรือจักรยานยนต์ส่วนตัวนอกจากนี้ยังมีเครือข่ายรถประจำทางที่มีการเข้ามาบริการถึงชุมชนในหลายบริเวณเพิ่มมากขึ้นชาวผู้ไทบางส่วนในหมู่บ้านที่สำรวจจะไปตลาดในอำเภอบ่อยขึ้น ชาวบ้านที่ไม่สามารถไปได้ ก็อาศัยให้वानให้คนทีไปตลาดในอำเภอซื้อให้ จากกรณีศึกษาพบว่าบ้านค่อน้อย ค้อใหญ่ และบ้านกลางจะไปตลาดที่อำเภอกุดบากบ้านหนองหนาวและบ้านหนองยาง จะไปตลาดที่อำเภอนาแกในขณะที่บ้านหนองสูงจะไปตลาดที่อำเภอนองสูงหรืออำเภอคำชะอี

นอกจากนี้ยังมีร้านค้าในหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านสามารถหาซื้อพืชผัก และวัตถุดิบอื่นๆ ในการทำอาหารได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องเสียเวลาเสาะหาตามสวนหรือท้องนา ในหมู่บ้านจะมีร้านค้าลักษณะนี้หลายร้าน มักเป็นร้านค้าที่เข้าไปซื้อของที่ตลาดในอำเภอทุกวันเพื่อนำมาขายปลีกแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านอีกทอดหนึ่ง ปัจจุบันเป็นปกติที่จะพบชาวบ้านซื้อของจากร้านค้าทุกครั้งที่ทำอาหารเช่นเมื่อจะทำอาหารมือเช้าก็ออกมาซื้อผักปลาเพื่อกลับไปทำอาหารที่บ้านตอนเย็นอาจออกมาซื้ออีกครั้ง ส่วนตอนกลางวันมักจะเป็นมือที่ทำอาหารง่ายๆ ไม่ต้องซื้อของจากร้านค้า หรือบางครั้งอาจจะออกมารับประทานที่ร้านอาหารในหมู่บ้าน

ร้านค้าที่ขายของส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ใช้ประกอบอาหารเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น หมู่บ้านหนองหนาวพบสินค้าที่วางขายได้แก่ ต้นหอม ผักชี ผักชีฝรั่ง ถั่วฝักยาว บวบ ใบแมงลัก คื่นช่าย กระเทียม พริกขี้หนู พริกหยวก พริกไทย พริกป่น ตะไคร้ ชูดตัมยำ (ตะไคร้ ข่า ใบมะกรูด) ชูดหอมและผักชี ผักบุ้ง มะเขือเปราะ ลูกผัก กระเทียม ผักกาดขาว มะเขือเทศ ผักดอง แตงกวา ถั่วงอก กะหล่ำปลี โหระพา ฟักทอง กบ ปลาตุ๋ก ปลาทุ ปลาร้า ไข่ หอย เกลือ และถ่าน (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 12 แสดงส่วนขายผักในร้านค้าของหมู่บ้าน ที่บ้านหนองหนาว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

ในหมู่บ้านนอกจากมีตลาดและร้านค้าที่อยู่เป็นสถานที่แน่นอนแล้วยังพบ ตลาดในรูปแบบการขายเคลื่อนที่ที่ตระเวนขายของด้วยรถบรรทุก และ

จักรยานยนต์ตามหมู่บ้านต่างๆเป็นประจำมีทั้งของสดสำหรับทำอาหารและเครื่องใช้ ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีตู้เย็นใช้แทบทุกครัวเรือนแต่ก็ยังนิยมไปซื้อของสดที่ร้านค้า ตู้เย็นส่วนใหญ่ใช้แค่เพียงน้ำดื่มในบางครั้งหากบ้านมีงานใหญ่หรืองานบุญเจ้าของ จึงจะ เข้าตลาดใหญ่ที่อำเภอเองเพราะจำเป็นต้องซื้อของจำนวนมากแล้วนำมา เก็บมาไว้ในตู้เย็น

ภายในหมู่บ้านมีการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะน้ำประปาและเส้นทางสัญจร การประปานั้นทำให้ชาวบ้านลด การใช้น้ำบาดาลและน้ำบ่อ (ภาพที่ 3(ข)) แล้วหันมาใช้น้ำประปาที่ต่อท่อมาซึ่ง สะดวกกว่าแทน ส่งผลกระทบให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มไม่ปลูกผักสวนครัว เนื่องจาก ต้องใช้น้ำประปาในการรดน้ำ ซึ่งหลายกรณีให้ความเห็นว่าไม่คุ้มค่า และการไปหา ซื้อผักจากร้านค้าหรือซื้ออาหารสะดวกกว่า

การสร้างถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้านทำให้เกิดการสัญจรที่มีความ สะดวกมากขึ้น การเดินทางไปร้านค้าข้างขึ้น นอกจากนี้การสร้างถนนในหมู่บ้านของ รัฐในปัจจุบันส่วนใหญ่พื้นถนนจะสูงกว่าพื้นบริเวณบ้าน ดังนั้นพื้นที่ภายในบริเวณ รอบๆ บ้านจึงถูกถมให้ไ้ระดับกับถนนคอนกรีตที่สร้างใหม่ เป็นผลทำให้สวนของ เรือนหมดไป รวมทั้งการแบ่งพื้นที่ชุมชนด้วยทางสัญจรถูกกำหนดจากรัฐทำให้ ชุมชนตระหนักถึงแนวคิดการครอบครองพื้นที่แบบสมัยนิยมที่เป็นการกำหนดครอบ ครองพื้นที่แบบเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ เกิดการทำลายรูปแบบระบบการสัญจรที่ทะลุ ปรุโปร่งและเชื่อมโยงกันภายในหมู่บ้าน จากเดิมที่เคยปล่อยขอบเขตบริเวณบ้าน อย่างอิสระ โดยเป็นที่เข้าใจกันระหว่างบ้านว่าบริเวณนั้นเริ่มและสิ้นสุดตรงที่ใด อย่างคร่าวๆ และอนุญาตให้พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ ภายหลังจึงเกิด การรังวัดกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจน เริ่มกันรื้อลดหนามหรือทำรั้วก่อกำแพงขึ้น เพื่อกำหนดเขตครอบครอง โดยเฉพาะบ้านที่อยู่ติดถนนหลักทำให้ความเป็นพื้นที่ สาธารณะค่อยๆหายไป ความโปร่งโล่งและต่อเนื่องกันของพื้นที่ชุมชนจากวิถีชีวิต ชุมชนเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

จากผลกระทบดังกล่าวที่มีผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวผู้ไท ข้างต้นนี้ทำให้บทบาทของสวนชนบทเริ่มลดน้อยลง ระบบการจัดการในด้านต่างๆ

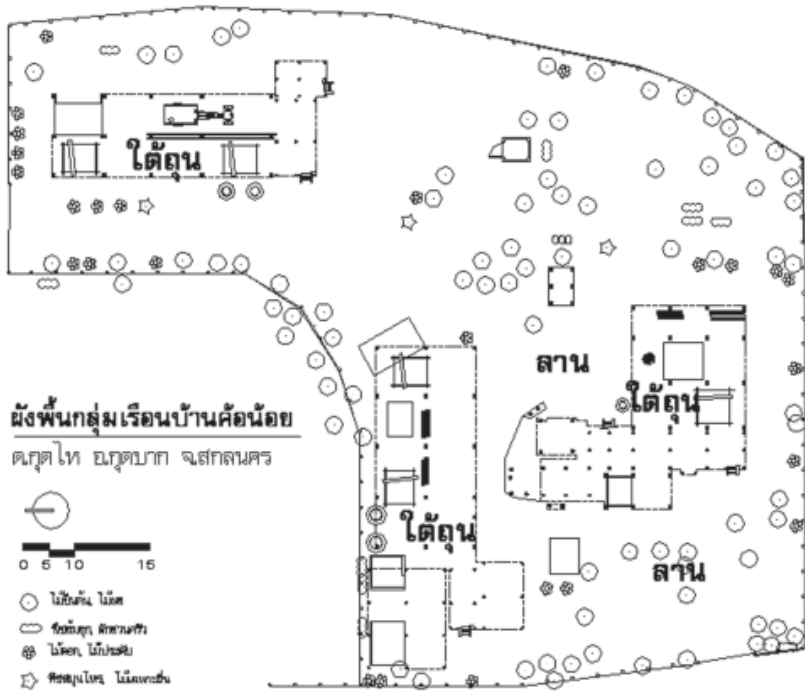
ที่กล่าวมาแล้วเริ่มไม่อยู่ในสภาพที่ยั่งยืนและพึ่งตัวเองได้ แต่อย่างไรก็ดีสวนชนบทเองก็ยังคงปรับตัวตามสภาพปัจจุบันอย่างเหมาะสมชาวผู้ไทเองก็ยังไม่ได้ละเลยสวนชนบทเสียทีเดียว อย่างน้อยที่สุดยังคงเก็บรักษาสวนและพื้นที่ว่างต่างๆ ให้ดำรงคงอยู่กับชุมชนแม้ว่าจะไม่คอยให้ความดูแลบำรุงรักษาหากแต่สำนึกและวิถีคิดในเรื่องของสวนชนบทนั้นเริ่มที่จะเลือนลางและหายไปตามกาลเวลาของสภาพชุมชนและรุ่นคนของชาวผู้ไท

3. บทสรุป

สวนชนบทไม่สามารถแบ่งขอบเขตออกจาก เรือน นา วัด หรือคนและสัตว์เลี้ยงได้อย่างชัดเจน ทั้งในทางกายภาพและในทางความรู้สึกหรือในเชิงนามธรรม เหตุผลที่สำคัญอย่างหนึ่งอาจเนื่องมาจากพื้นฐานของชุมชนผู้ไทเป็นสังคม เกษตรกรรม อยู่กินกับธรรมชาติ จึงเป็นธรรมชาติของชุมชนที่จะต้องอาศัยพึ่งพาสวน ในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังพบว่าสวนชนบทในวัฒนธรรมผู้ไทมีความสำคัญอย่างยิ่งในเชิงการแสดงออกถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนในเรื่องการจัดการด้านต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. การจัดการในการสนองประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ เกี่ยวเนื่องถึงเรื่องประโยชน์ใช้สอยจากสวน ไม่ว่าจะเป็นด้านการใช้บริโภค สมุนไพรที่มีสรรพคุณด้านการรักษาโรค การใช้สอยพืชพันธุ์ในด้านอื่น และประโยชน์ทางกายภาพของลักษณะสถานฐานพืชพันธุ์ตลอดจนความเหมาะสมและลงตัวในการใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขของเวลาและฤดูกาล เช่น ความสัมพันธ์ของช่วงเวลาทำนาระหว่างพื้นที่นา กับสวนริมน้ำ

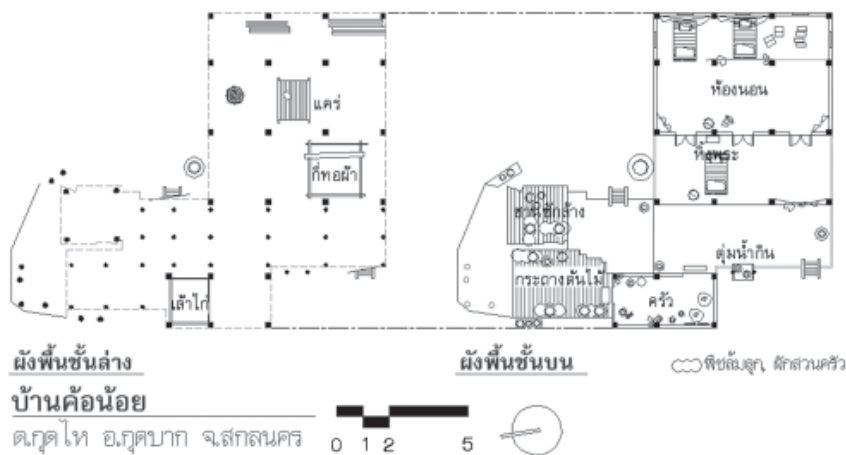
2. การจัดการในเรื่องการใช้พื้นที่ (Space) การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพหรือทางสายตา การเชื่อมหรือแบ่งการใช้พื้นที่ทั้งในพื้นที่ขอบเขตเรือนกับบริเวณโดยรอบ (ภาพที่ 13) หรือพื้นที่ระหว่างตัวเรือนกับเรือนอื่นและชุมชน ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยในบ้าน ตั้งแต่ส่วนในบ้านเลื่อนไหล ออกมาจนถึงลานบ้านและสวนซึ่งเป็นพื้นที่โล่งภายนอก หรือแม้ในกรณี

ภาพที่ 13 ลานหน้าบ้าน เชื่อมต่อไปยังลานหลังบ้าน ซึ่งมีการซ้อนทับกับทางเดินใต้ถุนบ้าน ที่บ้านคือน้อย อ.กุดบาก จ.สกลนคร

บนชานบ้าน ที่เป็นพื้นที่ภายในเขตเรือน มีการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่
โล่งใช้สอยของ ชานในการทำกิจกรรมต่างๆ กับบริเวณที่เป็นส่วนของสวนกระถาง
หน้าเรือนไฟ

3. การจัดการระบบนิเวศของสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้าน
และพื้นที่ในเขตชุมชน โดยแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการสร้างระบบหมุนเวียน
ของการใช้ทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงสัตว์และใช้มูลสัตว์เพื่อบำรุงพืช การใช้
น้ำบริเวณชานครัวแล้วปล่อยทิ้งสู่สวนครัว (ภาพที่ 14) การปลูกพืชสวนบริเวณ

ภาพที่ 14 การใช้บริเวณชานครัว แล้วปล่อยสู่สวนครัวด้านล่าง ที่บ้านคือน้อย อ.กุดบาก
จ.สกลนคร

ภาพที่ 15 แสดงการใช้ประโยชน์จากพืชในด้านการบริโภค เป็นการแบ่งเขตและการได้รับร่มเงา ที่บ้านหนองหนาว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

ฮ้านน้ำ โอง่น้ำ หรือบริเวณส้วม ซึ่งมีกิจกรรมการใช้ที่เกี่ยวเนื่องกับสวนในบริเวณนั้น หรือแม้กระทั่งการจัดกลุ่มประเภทของต้นไม้ในพื้นที่ปลูกเดียวกัน เป็นต้น รวมไปถึงจนถึงภูมิปัญญาในการปรับสภาพแวดล้อมให้เกิดสภาวะน่าสบาย

4. การจัดการเชิงสังคมและอำนาจในชุมชน สวนและบริเวณพื้นที่โดยรอบเรือนเป็นปัจจัยหนึ่งในการสร้างเครือข่ายทางสังคมและแสดงอำนาจในการต่อรอง จะพบนัยเหล่านี้จากระบบสิทธิในการครอบครอง การให้และการหยิบยืมพืชพันธุ์จากสวนและบริเวณเรือนของตนแก่ญาติหรือเพื่อนบ้าน การปฏิบัติในการร่วมมือดูแลรักษาสวน ลำดับความสำคัญในการให้ความเกื้อกูลหยิบยืมช่วยเหลือเหล่านี้ถือเป็นกลไกเชิงสังคมอย่างหนึ่งที่สวนชนบทมีบทบาทสำคัญยิ่ง

5. การจัดการความสำคัญในระดับความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับความงามและการกล่อมเกลாதงจิตใจ ซึ่งเป็นสุนทรียภาพที่ชาวบ้านได้แสดงออกในเชิงการจัดพื้นที่ที่งดงามของสวนในพื้นที่และบริเวณในชุมชนด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป

6. การจัดการด้านคตินิยมในระดับความเชื่อและพิธีกรรม เพื่อสนองประโยชน์ในพิธีกรรมในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับย่อยจนถึงระดับชุมชน สวนชนบท

มีบทบาทและเป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้ในแง่คตินิยมนอกเหนือจากวัด จะพบจากวิธีการเลือกปลูกพืชพันธุ์และการเลือกพืชพันธุ์สำหรับการใช้ในด้านงานพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนการใช้พื้นที่สวนชนบทในบางบริเวณในการประกอบพิธีกรรม เช่น ลานโล่งและดอนผีปูด เป็นต้น

ความเป็นสังคมชุมชนนับเป็นอีกปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในทางกายภาพนั้นตัวอาคารบ้านเรือนเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้มีหน้าที่เชื่อมพื้นที่ชุมชนให้เป็นกลุ่มสังคมโดยตรงแม้กระทั่งวัดที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ก็จัดเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจมากกว่าการเชื่อมโยงทางกายภาพ เพราะพื้นที่วัดมักแยกจากพื้นที่ของชุมชน และบริเวณที่ตั้งของวัดในหลายหมู่บ้านก็ไม่ได้ตั้งอยู่ใจกลางชุมชน แต่มักอยู่รอบนอกของชุมชน ติดกับที่นาหรือป่า ในขณะที่สวนชนบทซึ่งรวมบริเวณบ้านทางเดิน และลานที่มีความต่อเนื่องของพื้นที่และพืชพันธุ์ที่ปลูกรอบๆ ตัวเรือนต่างหากที่ทำหน้าที่ในการเรียงร้อยองค์ประกอบต่างๆ ทางกายภาพภายในหมู่บ้านให้เกิดภาพเป็นชุมชนโดยรวม

บรรณานุกรม

เอกสาร

- ไชแสง ศุขะวัฒน์. 2539. **สวนไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นทร ปุณโณทก. 2530. “ต้นไม้กับความเชื่อ” ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิสิฐ บุญไชย. 2542. **การใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของชาวผู้ไทย จังหวัดมุกดาหาร**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไพโรจน์ เพชรสังหาร. 2531. **คติการปลูกเรือนผู้ไทย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์**. ปรินิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

สนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงษ์, มัทนาวดี ยาเจริญ และสุบรรณ แก้วกันยา. 2534. ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้ของชาวบ้าน. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และวิวัฒน์ เตมีพันธ์. 2539. เรือนล้านนาไทย และประเพณีการปลูกเรือน. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
 อานันท์ กาญจนพันธ์. 2544. วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สัมภาษณ์

บ้านค้อใหญ่ ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร

นางลามา คำ อายุ 39 ปี บ้านเลขที่ 104 หมู่ 4 สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2545

นางทองสิน คำศรีทอง อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 160 หมู่ 4

สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2545

บ้านค้อน้อย ต.กุดไฮ อ.กุดบาก จ.สกลนคร

นางเลิศสมัย ลิกำแ่ง อายุ 42 ปี บ้านเลขที่ 64 หมู่ 5

สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2545

นางพูน ทิพคำนี้ อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 89/1 หมู่ 5

สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2545

บ้านหนองหนาว ต.หนองบัว อ.องหลวง จ.มุกดาหาร

นายศักดิ์ คำมุงคุณ อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 31 หมู่ 2

สัมภาษณ์วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2545

นายชวด อายุ 82 ปี บ้านเลขที่ 41 หมู่ 2

สัมภาษณ์วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2545

บ้านหนองยาง ต.คำชะโนดน้อย อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

นางคำดี คำมุงคุณ อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 1 หมู่ 6

สัมภาษณ์วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2545

นายเริง คำมุงคุณ อายุ 27 ปี บ้านเลขที่ 34 หมู่ 6

สัมภาษณ์วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2545

บ้านโนนยาง ต.โนนยาง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

นางบุญถาวร ปัทม อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 89 หมู่ 1

สัมภาษณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2545

นายเบาะ ผ่องแผ้ว อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 7 สัมภาษณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2545

นางบุญยัง น้อยทรง อายุ 84 ปี สัมภาษณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2545